

nondum scitur, an conceptus ille habeat objectum aliquod reale. Unde in casu nostro propositio illa conversa: *Ens infinitum necessario existit*; habet subjectum, cujus realitas jam prius a nobis demonstrata est a posteriori. In eadem autem propositione, prout assumitur a patronis argumenti a simultaneo, est tantum ens quoddam, quod nobis nondum innotescit, nisi tamquam pure ideale. Vide itaque, quantum intersit inter nostram et ontologicam illam, quam supra rejicimus, argumentationem.

Objic. 7.º Saltem negari nequit, nullam a nobis ideam Dei efformari posse, quæ reali enti competere queat, sed tantum enti rationis et imaginario. Hinc fit, ut quamvis dicatur esse spiritus, ab omnibus concipiatur tamquam homo, humanis præditus organis, oculis ad videndum, auribus ad audiendum, etc., humanisque affectibus incitatus. Et hoc tandem facto polytheismus invaluit in antiquitate atque anthropomorphismus.

Respondeo, dist. Nulla formari potest idea Dei, quæ reali enti competere queat, nempe idea rem representans, prout est in se, *conc.*; rem representans per conceptus analogos, qui tamen de solo Deo prædicari queant, ensque realissimum præ se ferant, *neg.* Talis est idea entis a se, causæ primæ, entitatis cujusdam perfectissimæ, iis præditæ perfectionibus, quæ nullam in suo gradu et conceptu contineant imperfectionem, nec pugnet cum aliis perfectionibus, simulque eminentiori modo complexæ perfectiones in creaturis relucens: quæ omnia inferius declaranda et probanda erunt. Nihil ergo mirum, si perfectiones, quas in rebus creatis, ac potissimum in homine, videmus, Deo tribuamus, quamvis in eo reperiuntur non secundum eandem rationem, sed per analogiam et longe nobiliori modo. Quod si anthropomorphismus et polytheismo ansam dedit, non est in divinam realitatem culpa rejicienda, sed in vitia et imbecillitatem hominis, qui cum non facile posset mente obscurata depravataque præformare ideam unius purissimæ, sapientissimæ, potentissimæ, perfectissimæ naturæ, finxit plura entia, per quæ distribuere perfectiones et officia varia fere sicut divisa et dispersa possidentur ab hominibus; quamvis ratio, si libera omni impedimento recteque directa uteretur sua virtute, omnia in uno primo

ente, tamquam in communi fonte omnis entitatis et perfectionis et virtutis, collecta reperiri debere ratiocinando concluderet. Verum hæc per totum hunc tractatum paulatim enucleanda sunt: desinant interea athei jactare absurda et contradictiones ideæ Dei. Si quid aliud habent contra ens a se causamve primam, quod responsionem mereatur, objiciant, hactenus enim solam existentiam ejusmodi entis sub nomine Dei probavimus: natura et attributa jam tractanda sunt, de quibus profecto nihil dicemus, quod non solum rationi nullatenus repugnet, verum etiam ratio ipsa necessario tenendum esse non pronuntiet.

Objic. 8.º Deus dicitur esse tale ens, a quo cunctus hic mundus creatus fuerit. Atqui repugnat ens creans mundum; primo, quia creatio ipsa in se repugnat. Deinde, quia Deus dicitur esse spiritus, mundus autem corpus. Atqui spiritus et corpus sunt res prorsus inter se separate. Ergo sicut factibus omnibus repugnat spiritum effici a corpore, ita vicissim repugnat corpus effici a spiritu: nam æque distat corpus a spiritu, ac spiritus a corpore.

Respondeo, neg. Minor. Cujus primam probationem *nego.*; jam enim alibi probatum reliquimus creationem non solum esse possibilem, sed prorsus necessariam, ut quidpiam existentiam sortiri possit in rerum natura (1). Alterius vero probationis *disting.* Minor. Spiritus et corpus ita sunt inter se disparata, ut in nullo convenient, *neg.*; ut convenient saltem analogice, *conc.* Tum *neg.* consequentiam, quæ absurde infertur; quamvis enim corpus nequeat producere spiritum, quia longe illo perfectior est, at nihil repugnat corpus produci a spiritu ob oppositam rationem.

ARTICULUS V

De atheismo.

46. Demonstrata existentia Dei, juvat corollaria quædam deducere, quæ magis declarent momentum hujus veritatis, Et primo quidem cum viderimus, quam facile cognitio Dei

(1) Vide *Cosmolog.*, num. 62, pag. 189 seqq.

comparari queat, quamque firmiter animis omnium apud universas gentes inhæreat, quærere occurrit

§ I.—AN EXISTANT ATHEI, SEU AN ET QUATENUS
IGNORANTIA DEI DARI QUEAT.

Mira forte cupiam videatur quæstio hæc, cum nota sint plurium nomina, qui cum priscis tum recentioribus temporibus in atheorum censum relati fuerunt. Eorum numerum amplificare voluit impius veterator iniquarumque causarum scepticus propugnator, Petrus Bayle (1), et ut solum de individuis hominibus loquar (nam quamvis multæ quoque integræ nationes atheismi accusatæ fuerint (2), jam ex accuratioribus investigationibus crimen istud falsum esse deprehensum est, quemadmodum paulo superius vidimus), celebrius nomen inter atheos nacti sunt in antiquitate Diagoras, Protagoras, Theodorus (3), Evemerus, Clitomachus, Critias, Bion, Lucianus, Leucippus et Lucretius Carus aliique (4). Postea vero in recentiori ætate Jordanus Brunus, Julius Cæsar Vanini, Nicolaus Macchiavelli, Cosmas Ruggerius, etc., quibus accenseri solent Hobbes, Collins, de Maillet (personatus *Telliamed*), Lalande et *encyclopædistæ* Raynal, baro d' Holbach, La Mettrie aliique multi, qui vel negarunt, vel certe in dubium revocarunt realitatem Dei. Nostris demum diebus multi atheismum profiterentur, ut Feuerbach, Büchner, Proudhon, Viardot, Comte, Strauss, Scherer, Herbertus Spencer, etc., etc., e quibus alii Deum aperte negant,

(1) In sua *Encyclopædia*, ad vocem *Athées*. Videri quoque possunt apud Brucker (*Historia Critic. Philos.* tom. 4, p. 2, p. n. 608). Harduin (in libro, cui titulus, *Athei detecti*), Wolf (*De atheismo falso suspectis*), Budd. (*Theses de atheismo et superstitione*), Reimann (*Hist. ath.*), etc., catalogorum, quibus iure aut injuria inusta sit atheismi nota.

(2) Vide apud Rosselli, *Summ. philos.* tom. 5, quæst. 24, art. 2, num. 1190.

(3) Vide apud Lactant. (*De ira Dei*, cap. 9), Euseb. (*De præpar. Evang.* libr. 14, cap. 1).

(4) De quibus videri potest Rosselli, loc. sup. cit. num. 1189, 1196, 1197.

Athei
celebriores.

alii cognosci a nobis non posse autumant; ideoque quæstionem hanc ut insolubilem negligendam esse. Generatim vero recentiores phantheistæ, materialistæ, positivistæ, monistæ, inter atheos collocari possunt, saltem quatenus negant Deum personalem a mundo adæquate distinctum. Negari ergo nequit existere multos, qui et dicuntur et sunt etiam in aliquo sensu athei. Quæritur autem hic, an et quatenus Deum ignorent hujusmodi athei: quod ut clarius resolvatur.

Notandum est atheum ex vocis etymo (α privativa et θεός, Deus, quasi *sine Deo*) dici hominem, qui non agnoscit Deum. Verum quia bifariam quis dici potest Deum non agnoscere, sive quia re ipsa Deum ignorat, sive quia quamvis non ignoret, minime tamen curare illum videtur suis moribus; athei dividi generatim solent in *speculativos* et *practicos*. Speculativi sunt qui Deum non cognoscunt, practici vero dicuntur illi, qui Deum quidem norunt, ita tamen vivunt, et se gerunt, ac si Deum penitus ignorarent. Et planum est practicos proprie ac simpliciter non esse vocandos atheos; sicut nequeunt proprie dici heretici illi, qui dum fidem firmam mente et corde retinent, opera exercent fidei, quam profitentur, repugnantia. Itaque non est nobis de his sermo, constat autem atheos ejusmodi plures dari posse, ac porro dari.

Verum ipsi etiam athei speculativi possunt proprie vel improprie accipi. Athei speculativi improprie dicuntur illi, qui quamvis agnoscant Deum sub vero conceptu, nimirum tamquam ens a se mundique creatorem, tamen attribuunt eidem deinceps prædicatum aliquod pugnans cum ipsius natura, puta rationem corporei vel multiplicabilis in sua specie. Hi, inquam, possunt aliquo modo dici athei, quia tandem Deum talem admittunt, qui reapse chimæra quaedam est (1): Deus autem chimæricus, profecto Deus non est. At vero nequeunt dici proprie Athei, quia atheismus est error, non naturam Dei, sed existentiam respiciens, error nimirum qui consistit in ignorantia existentiae Dei; nequit autem proprie

Athei
speculativi et
practici.

Athei
proprie et
improprie dicti.

(1) *Quisquis talem cogitat Deum, qualis non est Deus, alienum Deum et falsum in cogitatione portat.* S. August. quæst. 29 in Josue.

dici Deum ignorare, qui Deum fatetur, licet postea, vel ob imbecillitatem mentis, vel ob defectum attentionis et consequentia, talis naturæ cogitet Deum, qualis esse non possit. Si enim diversæ sunt quæstiones *an est et quid est*, diversus quoque est formaliter error circa existentiam ab eo, qui circa naturam versatur. Unde qui circa naturam errant, licet *logice* convinci possint erroris etiam circa existentiam, non tamen proprie ac formaliter dici possunt existentiam quoque inficiari. Quoties accidit, ut auctores catholici dogma aliquod fidei admittentes, doctrinam statuerint ad uberiorem illius explanationem, quæ cum ipso dogmate pugnare videtur? An ideo liceat illos auctores teterrima nota hæreseos inurere? Itaque atheorum speculativorum nomine si soli veniunt proprie, qui Deum ignorat, vel inficiantur sub aliquo conceptu vel notione convertibili cum Deo. Rursus athei speculativi aut theoretici vel sunt *negativi* vel *positivi*. Negativi sunt illi, qui usu rationis pollentes Deum ignorant; positivi sunt qui existentiam Dei admittere detrectant, sive quia erronee opinantur Deum non existere, et vocantur *dogmatici*, sive quia dubitant, num Deus sit, et dicuntur *sceptici* vel *agnosticici*, qui proprie putant Dei existentiam cognosci a nobis non posse, quare quæstionem hanc insolubilem existimandam esse. Illud denique ad quæstionis resolutionem animadvertendum est ignorantiam Dei posse esse vincibilem et invincibilem, prout depelli possit vel non.

47. PROPOSITIO. 1.^a Non possunt dari in hoc providentiæ ordine athei positivi Deum invincibiliter ignorantes; possunt autem athei positivi, qui Deum vincibiliter ignorant, non quidem dogmatici, saltem diu, suo errori obfirmate adhærentes, sed potius agnostici et sceptici, qui dubiorum identidem fluctuationibus agitentur.

Probatur prima pars: *Non possunt dari in hoc providentiæ ordine athei positivi Deum invincibiliter ignorantes.* Ad habendam ignorantiam Dei positivam invincibilem requiritur, ut sint in promptu argumenta ad negandum Deum, quin ulla occurrat ratio, aut etiam suspicio pro illius existentia. Id porro fieri moraliter saltem impossibile arbitramur.

negativi et
positivi,

sive dogmatici
sive sceptici
vel agnostici.

In hoc
providentiæ
ordine
non possunt
dari athei
positivi,
Deum
invincibiliter
ignorantes,

Major per se innotescit. Si quæ namque suppetat ratio, aut etiam suspicio, suadens existentiam Dei, officium est rem amplius inquirendi. Quod si quis facere renuat, ejus ignorantia desinit esse invincibilis. **Minor.** Nam vel rationes illas contrarias, quæ unice occurrunt, ex proprio discursu quis excogitavit, vel ex alterius disciplina didicit. Primum impossibile est, quia qui tantum pollet ingenii vi, ut suo Marte argumenta contra divinam existentiam inveniat, quanto magis invenire poterit rationes esse Divinitatem persuadentes? Alterum etiam videtur, saltem moraliter, impossibile; siquidem argumenta quæ contra veritatem illam oggeruntur, valde infirma sunt, nec possunt hominem rationis compotem tantopere permovere, ut omnem penitus suspensionem ac dubium de opposito excludant.

Confirmatur, quia fide certum est, Deum velle, ut omnes homines salvi fiant et ad agnitionem veniant veritatis (1); certum pariter est ex ratione naturali, quemadmodum inferius probabitur, Deo inesse rerum omnium, ac præsertim hominis, providentiam. Atqui non satis profecto provisum homini foret, si posset invincibili ignorantia Deum negare, qui est finis ultimus illius et fundamentum moralis ordinis, ab homine adorandus, colendus, debitoque servitio prosequendus.

Dices, non videri impossibile, ut quis tantum valeat erga alterum sapientiæ auctoritate atque eloquentia, ut argumenta in se infirma, sub fallaci quodam evidentis perspicuitatis lumine, proponat, quemadmodum sæpe solent garruli veteratores cum imperita plebe facere. Quod si adhuc in eo casu non omne dubium sopiri penitus posse contendatur, quænam est difficultas in eo, quod rudis homo, cui eo modo argumenta illa proponerentur, nec per se nec per alium ex illo statu aliquis dubii vel suspicionis posset, etiam si id maxime percuperet, emergere? Atqui tunc, utcumque superesset dubium, ignorantia tamen illa invincibilis foret.

Respondeo. In præsentī providentiā existimamus fieri non posse, vel ut nullum dubium excitaretur in mente rudis illius hominis, vel ut occurrente dubio, si veritatem sincere

(1) 1 *Timoth.* cap. 2, cap. 2, vers. 4.

quæreret, non etiam omnes posset ignorantie tenebras dissipare. Si enim certum est ex Theologia dogmatica, Deum facienti, quod est in se, non denegaturum media, etiam extraordinaria et miraculosa, ut ad ipsius fidei et gratie supernaturalis possessionem veniat, quanto magis dicendum est id de ratione Dei, quæ basis est ac fundamentum tum cognitionis, tum custodiæ legis naturalis?

possunt tamen
dari athei
positivi,
qui Deum
vincibiliter
ignorant,

Probatur secunda pars: Possunt dari athei positivi, qui Deum vincibiliter ignorant. Id constat 1.º experientia: dantur enim multi nostris diebus, qui atheismum profitentur, ut plures materialistæ, positivistæ, evolutionistæ ac pantheistæ, negantes esse quidpiam entitatis distinctum ab hoc mundo, et homine superius. Et quamvis inter hos versari possint nonnulli, qui ore mentiantur se esse atheos, cum Deum in animo agnoscant, vix tamen credibile est, omnes aliud, cum Deum impugnant, dicere, quam reapse sentiant, per errorem utique vincibilem, ut statim probabimus. Cum ergo ex præcedenti parte propositionis nequeant dari athei positivi Deum invincibiliter nescientes, reliquum est, ut Deum agnoscere renuant ex vincibili ignorantia. Id quod probatur 2.º ratione. Nihil enim repugnat, ut quis per liberæ voluntatis imperium applicet mentem ad considerandas duntaxat rationes contra Dei existentiam, eamque avertat a contemplatione argumentorum, divinam existentiam persuadentium: jam enim vidimus veritatem hanc non esse per se notam quoad nos, et sophismatis impiorum obscurari. Atqui in eo casu adest ignorantia positiva vincibilis. Siquidem tunc, dum quis unius tantum partis contradictionis argumentis attendit, voluntarie avocando considerationem a contrariis, præsertim in re gravi, fieri nequit, quin interius moneatur de officio inquirendæ diligentius veritatis. Quod si facere negligit, voluntarie ac libere veritatem ignorat, et admittit errorem, qui proinde vincibilis est, quandoquidem et debuisset, et potuisset vinci adhibita convenienti diligentia.

non quidem
dogmatici, sed
tantum
agnosticæ.

Probatur tertia pars: Non dantur athei dogmatici, sed tantum agnosticæ et sceptici. Nam certum est res et occasiones, quæ nos ad Deum perducunt, sive extra, sive intra nos ipsos positas, esse innumeras, ut modo innuimus; argumenta vero illius existentiam demonstrantia, multa et

evidentia; rationes demum obijci solitas, inanes ac sophisticas. Ergo impossibile est, ut opinio Dei existentiam negans sit firma atque stabilis diu in mente atheorum, et non sepe fluctuans errandique formidine turbata. Accedit, quod in multis verum atheismi fundamentum in impietate morumque corruptela et luciferina animi superbia positum sit: cupiunt enim laxas ad omnem cupiditatem et licentiam habenas permitti, utque importunos conscientie remorsus consopiant, ad sophismata contraria duntaxat animum advertunt, quibus facile in æstu passionum acies mentis obnubilatur, ne clare videat. Sæpe etiam nescio, quam absurdam magnitudinem apprehendunt in atheismi professione, et cum nec mediocritate contenti sint, nec experiantur in se ardorem animi ad aliquid vere magnum aggrediendum, superbia elati tristissimam ambiunt celebritatem impietatis. At cum æstus passionum deferbuerit, cum procul a perditissimorum hominum plausu soli versantur in tenebris noctis, cum infirmitas vel morbus aliquis aliave quævis ærumna ipsos ipsorumque familiam, amicos invisit, cum periculum aliquod imminet vitæ suæ, fieri non potest, quin cogitatio Dei instar fulguris mentem percellat, quin idea Legislatoris supremi, vindicis scelerum, alterius vitæ suppliciorum... ingruat, et formidine pulset animum, ne forte verum sit id, quod ipsi falsum esse vellent, sibi que et aliis persuadere non tam rationibus, quam inconditis clamoribus contendunt. Hinc ipsemet Petrus Bayle scripsit, istos homines libertinos, cum in mediis palpatorum congressibus versantur, plus aliquid effutire, quam quod animo reapse sentiunt, vel certa persuasione judicant (1), alii

(1) «Il est assez apparent que ceux qui affectent dans les compagnies de combattre les vérités les plus communes de la religion, en disent plus qu'ils n'en pensent. La vanité a plus de part à leurs disputes que la conscience. Ils s'imaginent que la singularité et la hardiesse des sentimens qu'ils soutiendront, leur procurera la réputation de grands esprits. Ils se font donc peu à peu une habitude de tenir des discours impies, et si la vie voluptueuse se joint à leur vanité, ils marchent encore plus vite dans ce chemin. Cette mauvaise habitude contractée d'un côté sous les auspices de l'orgueil, de l'autre sous les auspices de la sensualité, émousse la pointe des impressions de l'éducation, je veux dire qu'elle assoupit le sentiment des vérités, qu'ils ont apprises dans leur enfance touchant la divinité, le paradis

autem, ut v. g. Plato (1) et Seneca (2) in antiquitate, et Santhibal, famosus atheus sæculi XVII (3), notarunt divinitatis inficiatores non solitos esse perseverare in sua opinione, sed saltem ante mortem multos resipiscere; idque mirandum non est, cum ipsemet Jacobus Rousseau scriptum reliquerit, atheos magis vitio voluntatis, quam errore intellectus peccare (4). Hinc etiam Diderot alique, ut ex eorum operibus notum est, modo existentiam Dei sophisticis argutis impugnabant, vel in dubium revocabant, modo agnoscebant; laudem vero præclaram meruit nostris diebus Littré, qui materialismum, positivismum et atheismum diu professus, tandem senex, suscepto baptismo, in sinu Ecclesiæ catholicæ mortuus est.

48. PROPOSITIO 2.^a Dari nequeunt athei negativi, seu homines adulti et sana mente præditi, qui Deum invincibiliter ignorent, saltem per longum tempus.

et l'enferne. Cela porte à croire que les libertins... ne sont guère persuadés de ce qu'ils disent.» Bayle, *Diction.*, art. *Des Barreaux*. Cf. Diderot, *Pens. philosoph.*, num. 22.

(1) «Nullus eorum, qui illam de diis opinionem a teneris annis susceperunt, quasi Dii non essent, ab ea etate ad senectutem usque perseveravit.» Plato, *De Legibus*, lib. 10.

(2) «Mentiuntur, qui dicunt se non sentire esse Deum: nam etsi tibi affirmant interdum, noctu tamen et soli dubitant.» Seneca, lib. 1 *de ira*.

(3) J'ai oui dire à un Gentilhomme qui avait été à Monsieur le Comte de Soissons, que Santhibal fameux Esprit fort se plaignait de ce qu'aucun homme de leur secte n'avait le don de persévérance. Ils ne nous font point d'honneur, disait-il, quand ils se voyent au lit de la mort, ils se déshonorent, ils se démentent, ils meurent comme les autres bien confessés et communiés. Ils pouvaient ajouter qu'ordinairement ils passent jusqu'au minuties de la superstition. Il ne faut point s'étonner de cette conduite. Presque tous ceux qui vivent dans l'irreligion ne font que douter: ils ne parviennent pas à la certitude. Se voyant donc dans le lit d'infirmité, où l'irreligion ne leur est plus d'aucun usage, ils prennent le parti le plus sûr, celui qui promet félicité éternelle en cas qu'il soit vrai, et qui ne fait courir alors aucun risque en cas qu'il soit faux.» Bayle, *Dictionnaire*, ad vocem *Bion*.

(4) Rousseau, *Épître à M. Racine*.

Probatur. Nam ad ejusmodi ignorantiam requiritur, ut quis per longum tempus nullam haberet cogitationem de Deo, neque pro illius existentia rationem. Etenim si quæ occurreret ratio, vel esset firma ac proinde capax persuadendi Numinis existentiam, et tunc non foret ignorantia locus, vel levis duntaxat; et tunc posset homo ille, ac pro summa rei gravitate deberet, amplius inquirere; et facta inquisitione, certe ad notitiam Dei perveniret. Quod si non inquireret, jam ignorantia illius invincibilis non foret, sed vincibilis et valde culpabilis: in præsentia quippe providentia fieri non posset, ut non interiori conscientia voce moneretur de officio inquirendi fundamentalem ordinis moralis veritatem, nec ad eam indagandam vehementibus stimulis instigaretur. Atqui moraliter impossibile est, ut nulla per longum tempus subeat mentem Dei cogitatio. Nam vel ex sermone ac consuetudine cum aliis, Deum nominantibus, vel ex magnificentissimo mundi aspectu, ex eventibus insolitis naturæ, ex boni malique conscientia passim occurrente in humanis operationibus, ex dictaminibus legis naturalis, ex tendentia voluntatis in summum bonum aliisque passim incidentibus indicibus, suspicio saltem aliqua et notitia Dei suboriatur, necesse est. Ergo.

Quæ cum ita sint, nihil mirum si Sacræ Litteræ graviter reprehendant pœnaque dignos atque adeo inexcusabiles judicent eos, qui ex operibus creatis Deum verum, ut par est, non cognoverunt, nec debita gloria cumularunt (1). Quomodo enim verum id esse posset, si possibilis foret ignorantia Dei invincibilis? Hæc enim cum nullum habeat crimen, pœna digna esse nequit. Unde Patres etiam Ecclesiæ in homine agnoscunt «vim et congenitum impulsus, sicut ad cognoscendam veritatem universim, ita imprimis ad cognoscendum Deum ex ipsa rationalis animæ natura» (2). Quamobrem ex eorumdem doctrina «Dei notitia (saltem imperfectior et rudimentalis) communis est omnibus, non solum

Dari nequeunt
atheo
negativi, adulti
nempe ac
mente sani, qui
Deum
invincibiliter
saltem diu
ignorent.

(1) Vide S. Paul., ad Rom. cap. 1, vers. 18 seqq.; *Sapient.* cap. 13, vers. 3.; *Psal.* 78, vers. 6.

(2) Cardin. Franzelin, *De Deo Uno*, thes. 6, pag. 100 (edit. Rom. 1876), qui rem probat productis multis Patrum testimoniis.

doctis, sed indoctis ac barbaris, quia omnes habent animam rationalem, et Dei opera perpetuo obijciuntur omnium considerationi; propterea hæc primitiva et fundamentalis notitia Dei rationem non deserit, etiam dum homo contra rationem publicis privatisque moribus ad idololatriam instituitur (1).

Diximus porro in thesi, negativam ignorantiam Dei *saltem per longum tempus* dari non posse. Nam non videtur repugnare, ut detur per aliquod tempus, cum non semper occurrant occasiones reflectendi in motiva illa, quæ Dei cognitionem facillime ingenerant.

Objectiones
quædam
solute.

49. Dices 1.º Ponamus puerum in sylvis enutritum vel a parentibus atheis educatum, quorum dictis plurimum fidat. Nonne ille invincibiliter Deum negare posset?

Respondeo, *nego* propter adductas rationes. Tam enim perspicua cernuntur in mundo vestigia divini Numinis, ut quicumque rationem penitus extinctam aut obscuratam non habuerit, devenire necessario debeat ad aliquam illius notitiam, quin possint eam impedire fraudes impiorum atheorumque, dummodo bona fide faciat quidquid est in se, occurrentibus incitantibus, quæ hominem ad notitiam Dei manu ducunt.

Dices 2.º Omnium hæc vox est nostris diebus, impietatem atque atheismum gliscere in corruptissima bonisque terrenis penitus immersa societate. Ergo dicendum est plurimos esse atheos.

Respondeo, *dist.* conseq. Practicos aut etiam improprie dictos atheos speculativos, *conc.* Proprie dictos, *subdist.* Deum invincibiliter ignorantes, *neg.*; vincibiliter et per summum scelus nescientes Deum, *trans.* Quis enim sanus excuset atheos de sua impietate? Atqui excusandi essent, si ignorantia invincibili laborarent.

Dices 3.º Si per breve aliquod tempus dari potest ignorantia Dei invincibilis, posset interea occurrere tentatio ad peccatum pertrahens, vel occasio inhonestum aliquid agendi. Ergo tum daretur peccatum pure philosophicum, quod

(1) Card. Franzelin, loc. cit. pag. 99, ubi per totam illam thesim plura continentur in hanc rem luculentissima loca e Patrum scriptis excerpta.

nullatenus esset theologicum, seu offensiva Dei. Atqui ejusmodi peccatum admitti non potest. Ergo...

Respondeo, *dist.* antec.: et si per illud breve tempus occurreret occasio inhoneste operandi, adhuc perduraret ignorantia invincibilis Dei, *neg.*; non perduraret, *conc.* Et *neg.* primum consequens et postremam consequentiam.

Ut melius omnia percipias, revocandum in memoriam est, denominationes istas peccati philosophici et theologici desumi ex S. Thoma sic scribente: *A Theologis consideratur peccatum, præcipue secundum quod est offensiva contra Deum; a Philosophis autem, secundum quod contrariatur rationi. Et ideo Augustinus convenientius definit peccatum, ex eo quod est contra legem æternam, quam ex eo quod contra rationem* (1). «Hinc vocatur peccatum philosophicum actus humanus disconveniens tantum naturæ rationali; vocatur vero peccatum theologicum actus humanus Dei offensivus, qui proinde divinam amicitiam rescindit, et trahit reatum pœnæ æternæ» (2). Jam circa possibilitatem peccati philosophici, communissima est sententia catholicorum Doctorum negans: discrimen tantum est circa modum impossibilitatis. Nam card. de Lugo (3), Arriaga (4) et alii arbitrantur, repugnantiam peccati pure philosophici esse *moralem* duntaxat; fieri enim posse *absolute ac metaphysice*, ut aliquis Deum invincibiliter ignoret, et nihilominus peccet contra rationem, quia nimirum cognoscere valet actionem contrariam esse naturæ rationali, quamvis nihil sciat de Deo et de lege illius æterna, cui etiam actio contrariatur. Communius tamen opinantur Theologi, peccatum pure philosophicum etiam *absolute et metaphysice* repugnare quæ est sententia plurium veterum apud card. de Lugo (5), et PP. Antonii Mayr (6), Dominici

An dari queat
peccatum
pure
philosophicum.

(1) S. Thom. 1. 2. quest. 71, art. 6, ad 5.um

(2) P. Dominic. Viva, *Damnata theses*, etc. In propos. alteram e duabus ab Alexandro VIII proscriptis 24 Augusti ann. 1690, num. III.

(3) *De Incarnat.* disp. 5, sect. 6.

(4) *De actibus humanis*, disp. 19, num. 44.

(5) *Loc. cit.*, sect. 5, num. 77.

(6) *De peccatis*; disp. 1, quest. 1, art. 1, num. 19 seqq.

Viva (1), Mendive (2) aliorumque. Hinc ergo cum communi Theologorum sententia negavimus possibilitatem invincibilis ignorantiae Dei in eo eventu; quia quamvis concessimus dari posse per aliquod tempus invincibilem Dei ignorantiam, jam explicuimus id intelligi, quando nulla adest occasio vel motivum reflectendi ad rationes Dei notitiam excitantes: id quod nullatenus locum habet, cum incidit necessitas inhoneste operandi. Tunc enim impossibile est, ut mens non veniat in notitiam Dei saltem implicite et confuse cogniti, prout constat ex superius facto argumento morali ad demonstrandam existentiam Dei. Sane quicumque inhoneste operatur, non solum cognoscit actionem suam rationi repugnare, sed praeterea illicitam ac prohibitam esse. Atqui hoc cognoscere non potest, nisi Deum cognoscat saltem implicite et confuse. Impossibile enim est agnoscere legem, quin saltem implicite agnoscatur legislator. Dum ergo lex illa intus animo praelucens nequeat esse lata ab ullo terreno legislatore, reliquum est, ut simul cum illa agnoscatur Legislator aliquis supremus praetermundanus, quem revereri ac benevolum servare necesse sit, ne offensionem illius et consequentem penam incurramus. Et confirmatur ex communi Theologorum sententia, qui, ut modo retulimus, in eo conveniunt omnes, ut putent peccatum pure philosophicum saltem moraliter repugnare. Eatenus autem possibile foret peccatum philosophicum, quatenus aliquis peccans contra rationem, ignoret invincibiliter Deum, vel illum nullatenus cogitet. Ergo sequitur ex communi Theologorum consensu repugnare invincibilem ignorantiam Dei in eo, qui operatur inhoneste. At communis Theologorum in re theologica doctrina magnam habet auctoritatem, nec sine temeritate deseri potest.

§ II.— QUID CENSENDUM SIT DE ATHEISMO.

Diversa genera theismi et theistarum.

50. Atheismus est systema eorum, qui Dei existentiam agnoscere detrectant, cui opponitur generatim Theismus vel

(1) *Damnatae theses*, loc. sup. cit., num. 8 seqq. et 19.

(2) *De peccat. disp. 2, cap. 1, art. 1.*

doctrina Deum agnoscentium. Theismus in *monotheismum* et *polytheismum* dividitur; sub monotheismo autem militant diversa hominum genera, *naturalistae* vel *deistae*, qui Deum auctorem duntaxat naturae admittunt et religionem naturalem, rejecta revelatione atque ordine supernaturali; ac *supernaturalistae*, qui etiam supernaturalem ordinem cum revelatione amplectuntur. Inter *supernaturalistas* recensentur christiani, judaei, mahumetani; christianorum autem nomine gloriantur praeter catholicos innumerae sectae haereticales, ita ut in tanta monotheistarum multitudine soli catholici plenam et integram veritatem circa Deum custodiant, quamvis in iis, quae naturale rationis lumen non superant, *possent* etiam alii, absolute loquendo, veram assequi doctrinam intra suam sectam. Verum haec alterius loci sunt.

Quod atheismus attinet, eadem illius, atque atheorum divisiones ac varietates distingui possunt, quamquam consideratio illarum non sit tam necessaria ad scopum praesentis controversiae, in qua solum perpendendum assumpsimus atheismus tamquam sistema doctrinale.

51. PROPOSITIO 3.^a Atheismus non solum in se ipso absurdus est, sed scientiis quoque naturalibus exitiosus, moribus vero perniciosissimus.

Prima pars: *Atheismus in se ipso absurdus est*; patet 1.º ex probatis in toto hoc capite. Si enim certo et evidenter demonstratur multis argumentis existentia Dei; planum est, atheismum omni destitui fundamento et putidissimis duntaxat niti posse sophismatis, quae tantum valeant fucum facere hominibus quibusdam, qui aut diuturna assuetudine contradicendi evidentissimis veritatibus, immo et principiis, vere desipuerunt, omnemque recte iudicandi normam perdidierunt, aut negationem Dei reputarunt aptissimam viam ad vitam prosus exlegem ducendam, omnisque honestatis et virtutis abolendam rationem.

2.º Atheismus praeterea est error haereticus, innumeris locis sacrarum Litterarum, ac testimoniis SS. Patrum,

Atheismus
in se ipso
absurdus est.

omnibusque symbolis fidei et recentissima Vaticani concilii sententia reprobatus (1).

3.º Deinde atheismus recentioribus temporibus quasi insitus et *incarnatus* reperitur in pantheismo, materialismo, monismo et scepticismo, ita ut vix ullum dirigatur adversus divinam existentiam telum, nisi ex aliqua istarum arcium. Atqui omnia hæc systemata demonstrata sunt absurdissima in variis hujusce operis partibus. Ergo.

4.º Denique atheismus contra se habet universalem et constantem consensum generis humani, prout in tertio hujus capituli articulo probatum est, ita ut paucissimi semper fuerint athei usque ad hæc nostra tempora: quod certe haud infirmum indicium est absurditatis atheismi. Qui si in hac miserima ætate magis percrebuit, non progressui scientiarum debetur istud incrementum, non argumentis aliquibus nunc de novo excogitatis, sed turpissimæ morum licentiæ, pinguisimæ ignorantii sanioris Philosophiæ, ac permissæ a publicis magistratibus, quidquid per leges civiles vetitum non est, sentiendi vulgandique iniquissimæ libertati.

Secunda pars: *Atheismus est naturalibus scientiis exitiosissimus*, probatur 1.º quia sublata prima causa et origine, impossibile est ultimam causam et rationem rerum reddere, quod proprium est inquisitionis philosophicæ. Atheismus vero de medio tollit primam causam.

2.º Athei constanter negant vel in dubium revocant, aut certe perperam applicant principium causalitatis et rationis sufficientis. Atqui principia ista et indubia sunt, et columnæ ac fundamentum omnis humanæ scientiæ. Nam cum homo in hac vita non intueatur rerum essentias, non potest illas in studio scientiarum rimari, nisi perpetua principiorum causalitatis et rationis sufficientis applicatione, per quæ docemur phænomenis, quæ sensibus observantur, asserendam esse causam et rationem, eamque non qualemcumque, sed adæquatam et proportionatam. Ergo si atheorum logica et norma judicandi prævaleret, nulla posset stare humana scientia.

(1) Vide concil. Vatican., Constit. de Fide catholice, cap. 1 et can. 1 eisdem capiti respondente, apud Denzinger, num. 1671, 1678 seqq.

Major probatur, tum quia solemne est atheis, ut iniquimus in objectionibus, hanc opponere argumentis, quibus probatur existentia Dei, exceptionem, quod principium causalitatis aut non sit omnino indubium, aut non valeat nisi pro phænomenis experientiæ obnoxii; tum quia manifestum est, et invicte demonstratur, nullam dari posse ullius phænomeni entisve contingentis causam proportionatam vel rationem sufficientem, nisi supposita causa prima et ente necessario, sine quo nihil reapse nunc foret, nec absolute unquam esse posset. Ergo nemo potest negare causam primam, nisi principium causalitatis ac rationis sufficientis evertendo, aut, quod perinde est, perperam interpretando (1).

3.º Hinc in *Cosmologia* mundum vel certe mundi materiam æternam et infectam ponere cogitur, quæ se continuo evolvat, et usque perficiat, in diversas sese successive transformando specificas manifestationes naturæ: ab imperfectissima nebulosa ad hominem usque per varios gradus regni mineralis, vegetalis et animalis. Atqui et materia infecta et evolutio ejusdem in perfectiores entitatis gradus, saltem absque interventus extraordinario causæ alicujus Superioris, sunt totidem absurda, quæ turpant naturales scientias, prout ab atheis traditas (2).

4.º Ordinis porro mundani præstantissimi vereque mirabilis, sive universalis sive particularis, nesciunt, nec possunt aliam athei explicationem reddere, nisi casum fortuitum. Atqui hæc et communi sensui doctorum et indoctorum et rationi repugnat, prout jam demonstravimus. Ergo atheismus objectum ipsum enecat scientiarum astronomicarum, physiologicarum, chemicarum, physicarum, quæ omnes in ordinatissimo legum phænomenorumque mundanorum spectaculo contemplando versantur.

5.º Inexplicatum penitus relinquit atheismus morale ordinem humanæ societatis et innumera facta historica, quorum nefas est veritatem denegare. Sane æ) homo liber est,

(1) Cfr. Ernestus Naville, *La Physique moderne*, 3.e étude, Consequences de l'athéisme scientifique, ubi exponit principia scientifica quæ, vigente atheismo, stare nequeunt.

(2) Vide *Cosmolog.* rum. 58, pag. 179 seqq.; num. 51, 52, pagina 157 seqq.; *Psycholog.* vol. 1, num. 74 seqq.; pag. 326 seqq.

et ratione libertatis posset, immo et sæpe intendit, omnia commovere cum ingenti ordinis perturbatione. Et nihilominus pierumque res ordinate procedunt, ingenis diversorum hominum, affectibus, commodis, motivis operandi, ita sapienter aptissimeque temperatis, ut raro eveniant perturbaciones, quæ spectata libertate, sensis animi, immo et machinationibus iniquorum longe frequentiores possent, ac deberent esse. In quo quis non videat providentiam sapientissimi alicujus moderatoris, qui socialem ac moralem ordinem in omnibus ac singulis populis conserva? Si enim neque in uno regno neque in civitate neque in familia ordo vigere potest sine superiore aliquo cunctis imperante ac providente, quanto minus in toto mundo? cum potissimum ipsi particulares civitatum regnorumque moderatores nec possint passim omnia prævidere, nec apta per se querere atque apponere media. Horum omnium planissima est ratio, admissa existentia providi Numinis, negata vero solum remanet perpetua casuum series. β) Quis vero neget providentiam Tutoris alicujus sapientissimi potentissimique, catholicam Ecclesiam conservantis per tot sæcula, inermem in mediis tot fluctibus, hostibus undique circumdatam, perpetuo impugnatam, vexatam, nece filiorum suorum afflictam, semperque novo spiritu vigentem, omnino prout ante bis fere mille annos prædixit divinus ejus Auctor atque Fundator, Christus Dominus noster: *Portæ inferi non prævalent adversus eam?* Putasne casu tribuendum esse tam luculentum diuturnissimæ portentosæque conservationis factum? γ) Plena quoque est historia potissimum hebraici christianique populi prophetiis eventuum prosperorum et adversorum, victoriarum et cladium, præmiorum punitionumque, quæ, longe ante nomine Dei denuntiata cum suis peculiaribus adjunctis, adamussim etiam præter omnem naturalem expectationem ac possibilitatem impletæ sunt. An dices tot facta historica præclare explicari per casum fortuitum? δ) Quid dicam de innumeris factis miraculosis, quæ nec historicè negari queunt a sanæ mentis homine, nec explicari sine interventu alicujus causæ superioris, intelligentis, cujus nutui tota obediat natura? Mitto plurima exempla sive specialis protectionis erga populum hebraicum et christianum, qui verum Deum colebant, sive

punitionis inflictæ blasphemis, perjuris, sacrilegis, catholicæ religionis persecutoribus (1). Dicendum ergo est, totam pene historiam humani generis, negata Dei existentia, ænigma esse penitus inextricabile.

Nec dicas, multa quoque occurrere in historia facta, quæ videntur contra æquam justî moderatoris providentiam atque administrationem: nominatim passim cernimus nostris præsertim diebus plura in divinitatem et religionem crimina, quæ non solum inulta manent, sed bonis omnibus hujus mundi remunerari videntur.

Respondeo, nullam esse paritatem inter facta a nobis adducta et hæc alia contraria, quæ, ad rem quod attinet, pure negativa sunt; neque enim probant non dari providentiam Dei, sed tantum eam non in cunctis eventis innescere nobis, aut æque manifestam esse. Sane quamvis quæ a nobis indicata sunt exempla historica, explicari nequeant sine providentia Numinis; at quod sortes non statim vel in hac vita promeritam pœnam accipiant, nec probi homines præmium, egregie declaratur tum admissa libertate Dei, tum existentia vite alterius post corporis dissolutionem futuræ, in qua locus sit justissimæ humanorum operum mercedi. Atqui Deus reapse liberrimus est, ut possit opportuna pro sua sapientia seligere ulciscendi remunerandique tempora; et certissime pariter constat, post hanc mortalem vitam manere nobis aliam sempiternam, ut fuse probatum reliquimus agentes de immortalitate animæ (2). Verum quæ ad divinam providentiam spectant, enucleatius suo loco disputanda erunt, Deo ipso favente.

Tertia pars: *Atheismus est moribus perniciosissimus*, probatur secundum ea, quæ jam superius innuimus. 1.º Atheo nulla esse potest lex naturalis et divina, sed sola restat pro directione morum lex civilis et auctoritas propriæ rationis, alias actiones proponens ut humanam naturam decentes,

(1) Cfr. P. Leonard. Lessius, de Provident. Numinis, decima quarta et decima quinta ratio: et vide Lactant. Firmian., De morib. persecutor. : Carbonero y Sol, Fin funesto de los perseguidores y enemigos de la Iglesia.

(2) Vide Psycholog. vol. 3.um, num. 216 seqq., pag. 641 seqq.

Objectio
contra
providentiam

solvitur.

Atheismus
moribus
perniciosus.

alias ut dedecentes. Atqui hæc levissima sunt, ne dicam nulla, passionum et ordinatarum propensionum fræna. Nam leges civiles in primis silent penitus de actibus internis; deinde ipsos actus externos, quos vetant, punire non possunt, ubicumque sunt occulti; tertio sæpe etiam ipsa crimina publica nequeunt punire vel ex sontium fuga, vel ex magistratum iniquitate. Quid vero rationis valeat dictamen contra furiosos passionum impetus, sublata lege naturali, facile quisque judicaverit, si perpendat, quam ægre sæpissime compeſcantur illi, etiam proposita vivissima Dei vindictis æternorumque in inferis suppliciorum apprehensione. Hinc præclara illa vereque porcina manarunt quorundam materialistarum et impiorum dictamina: religionem et morum honestatem esse fructum educationis et consuetudinis; legem civilem esse juris et honestatis atque imputabilitatis fontem ac radicem; immo nullam esse veri nominis imputabilitatem præter subjectionem pœnæ a civili societate infligendæ; depravatas animi propensiones esse voces naturæ, quibus licite ac sancte obsecundetur, etc., etc.

2.º Atheo nulla est in altera vita timenda scelerum quorumlibet vindicta, nulla speranda bonarum actionum merces. Ergo primum ac logicum est, ut solum curet quam jucundissime commodissimeque ducere præsentem vitam. Hinc vero necessario sequetur pro norma operationum humanarum *saltem in praxi*, sordidissimus utilitarismus, quo quilibet audeat quidquid vel per vim ac brutalem potentiam vel per astutiam impune aggredi liceat. Nonne id passim videmus nostris diebus in multis et privatis et publicis hominibus, qui valde obliteratam habent notionem Dei ac religionis, et certe practicam sectantur atheismum? Quod si quis adeo sit naturalibus præsidiiis destitutus, ut nec vi nec astutia valeat beatam, id est, animalem vitam vivere in hoc mundo, facile inducetur, ut illata sibi morte, finem quærat ærumnosæ conditioni.

3.º Atheo nulla esse potest religio, nihil sacrum, nullum sacrilegium, nulla juris et justitiæ honestatisque ratio, sed turpissimus *egoismus* et *autolatritia*, animum reddens impotentem ad omne heroicum et præclarum facinus pro patria civiumque incolumitate.

4.º Atheismus ordinem socialem impossibilem reddit. Nam fundamentum humanæ societatis est fides et amor mutuus inter omnia membra, legum custodia, in imperante amor justitiæ, in subditis obedientia et obsequium erga auctoritatem, in omnibus studium boni publici. Atqui nihil horum vigere potest in humano animo, negata existentia supremi et invisibilis Legislatoris cuncta videntis, qui ordinem moralem quomodolibet perturbatum reparat inlicitis etiam æternis suppliciis, et omnem honestam actionem promerita mercede rependat. Ubi enim abest satis efficax cupiditatis frænum, ubi finis agendi est utilitas et commodum proprium, ubi nullum agnoscitur jus altius humanæ convenientiæ decentiæque rationibus; ibi nec fides nec amor mutuus esse potest, nec vera legum reverentia, nec obsequium auctoritatis, immo nec veri nominis potestas, *non enim est potestas nisi a Deo* (1). Unde consequens est, ut fons omnis potestatis sit ipse populus, qui eam in publicum magistratum deferat, et cum libuerit, resumat: ex quo innumeræ per se nascuntur, oportet, civilis ordinis perturbationes, et dominandi cupiditas acuat, et amoris justitiæ bonique communis in principe tyrannica præpotentia, in subditis timor servilis, in omnibus, simulatio succedat, fraus, mutua diffidentia.

5.º Denique, admissio atheismo, nihil potest esse humana vita miserabilius. Deo enim sublato, nullus est amplius virtutis remunerator, nullus scelerum vindex, nullus oppressæ innocentie defensor, «nullum in adversis solamen, nullum amplius objectum, cujus assecutione felices esse possimus. Sine Deo animi immortalitas chimæra est, desiderium beatitudinis ludibrium, virtutis amor calamitas, ac propensionibus inter se pugnantibus homo misere discepatur, necesse est. Si Deum mihi tollis, quid superest? Brevis hæc incertaque vita, quam calamitates et ærumnæ potius, quam anni diesque metiuntur, in quam homo conjectus sine adiutore, sine provisorio, sine remedio, sine spe, conditionem obtinet brutorum conditione multo deteriorem» (2).

(1) *Roman.*, cap. 13, vers. 1.

(2) *Tongiorgi, Theolog. natur.*, num. 74.